

Od Redakcji

Tematem przewodnim oddawanego do rąk czytelnika tomu jest traktowanie ukrywających się Żydów przez zbrojne formacje polskiego podziemia. W poprzednich latach nawiązywaliśmy kilkakrotnie do tych trudnych do analizy i szczególnie podatnych na takie czy inne manipulacje, czasami wywołujących kontrowersje, kiedy indziej konsekwentnie wypieranych i przemilczanych, okupacyjnych epizodów. Publikowaliśmy zarówno artykuły problemowe, jak i rekonstrukcje przypadków „likwidowania” uciekinierów z gett przez uczestników konspiracji. Powrót do tych zagadnień wynika po części z badań prowadzonych w ostatnich latach przez niektórych członków redakcji nad wiejskim aspektem Zagłady, a publikowane tu artykuły stanowią rozwinięcie i uzupełnienie wątków sygnalizowanych w innych tekstach.

Od razu należy uprzedzić, że przedmiotem opisu są wydarzenia krwawe i dramatyczne, niemieszczące się w głównym nurcie polskiej refleksji o okupacji i drugiej wojnie światowej. Krytyków naszej działalności nie uda się z pewnością przekonać, że naszym celem nie jest poszukiwanie sensacji, szarganie świętości, podkopywanie fundamentów narodowej wspólnoty na zlecenie takich czy innych ośrodków dyspozycyjnych ani wreszcie podszyte masochizmem natrętne zakłócanie spokoju modernizującego się społeczeństwa. Niemniej wyjaśniamy, że w naszym przekonaniu sprawy te, a także ich bliższy i dalszy kontekst, powinny stać się przedmiotem pogłębionych badań i dyskusji, bez powielania stereotypów i uproszczeń, ale też bez taryfy ulgowej. Zwłaszcza że nierzadko sprawcy i uczestnicy tych zdarzeń funkcjonują w lokalnych społecznościach jako bohaterowie i wzory do naśladowania.

Na prezentowany blok tematyczny złożyły się trzy studia dotyczące zdarzeń z udziałem członków podziemia nacjonalistycznego (Narodowa Organizacja Wojskowa), Armii Krajowej i Armii Ludowej. Pierwsze z nich (autorstwa Dariusza Libionki) odnosi się do głośnej swego czasu sprawy wymordowania czterdziestoosobowej grupy uciekinierów z obozu pracy dla Żydów przy ul. Lipowej w Lublinie – byłych żołnierzy września 1939 r. – w lasach kraśnickich pod koniec 1942 r. Wnioski badacza są radykalnie odmienne od wersji lansowanej w najnowszym piśmiennictwie historycznym. Drugi tekst, autorstwa Aliny Skibińskiej i Joanny Tokarskiej-Bakir, jest rekonstrukcją kilku zapoznanych epizodów z działalności słynnego oddziału partyzanckiego „Wybraniec” prowadzonej na Kielecczyźnie. Jednym z nich było zabójstwo ukrywającego Żydów Stefana Sawy, odznaczonego później medalem Sprawiedliwego wśród Narodów Świata. Jeszcze przed opublikowaniem tekstu wywołał on burzę w środowiskach kombatanckich. Ostatni z tej grupy artykułów odnosi się do szczególnie zmystyfikowanego zagadnienia, jakim

jest stosunek oddziałów komunistycznych do ukrywających się Żydów, analizowany ostatnio głównie w kontekście działań Grzegorza Korczyńskiego. Joanna Tokarska-Bakir odnosi się do tego tematu na przykładzie działającego w okolicach Kielc oddziału AL „Świt”, którego członkowie odgrywali niedługo po wojnie ważną rolę w strukturach władzy komunistycznej w tym regionie.

Wymienione teksty powstały głównie, choć nie tylko, na podstawie kwerend przeprowadzonych w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej. Autorzy nie ograniczają się do rekonstrukcji wydarzeń, poznania motywacji sprawców, lecz analizują przebieg i polityczny kontekst powojennych śledztw i procesów (interesujące jest porównanie traktowania akowców i partyzantów komunistycznych), strategie obronne oskarżonych (zasadnicza kwestia do rozstrzygnięcia: w jakiej mierze mordy na Żydach stanowiły realizację odgórnych rozkazów, w jakiej zaś były przejawem samowoli lokalnych dowódców i poszczególnych żołnierzy). A wreszcie zestawiają wyłaniające się z tej dokumentacji opisy funkcjonowania lokalnych struktur konspiracyjnych w okresie 1942–1944 z bogatą literaturą wspomnieniową. Integralną częścią tego bloku są prezentowane w sekcji „Materiały” opracowania dokumentów dotyczących okoliczności i przebiegu mordu na Żydach we wsi Kosowice w powiecie opatowskim dokonanego przez członków miejscowej placówki AK (w opracowaniu Jerzego Mazurka) oraz ciemnych kart słynnego kieleckiego oddziału partyzanckiego „Barwy Białe” (oprac. Jerzy Mazurek i Alina Skibińska). Postscriptum do tego tekstu stanowi relacja z wizji lokalnej przeprowadzonej w tym roku na miejscu przez Annę Bikont.

W dziale „Studia” publikujemy ponadto artykuł na temat donosicielstwa we Francji (Laurent Joly) oraz artykuł stypendystki Centrum Badań nad Zagładą Żydów Anny Wylegały na temat zagłady Żydów w Żółkwi. Badania nad donosicielstwem we Francji są obiecujące, gdyż archiwa Komisariatu Generalnego Spraw Żydowskich zachowały się niemal w komplecie i przyniosą z pewnością jeszcze wiele interesujących odkryć i tematów do opisanego. Natomiast w Żółkwi zagłada tamtejszych Żydów zdaje się całkowicie zapomniana i nieobecna w pamięci współczesnych mieszkańców miasta.

W dziale „Z warsztatów badawczych” zwracamy szczególną uwagę na analizę recepcji kolejnych wydań i inscenizacji *Rozmów z katem* Kazimierza Moczarskiego autorstwa poznańskiego historyka Bartłomieja Krupy, który dowodzi wspólnej im uporczywej marginalizacji wątku holokaustowego i postuluje, jakże słusznie, potrzebę nowego odczytania tego dzieła.

Drugim węzłowym motywem prezentowanego tomu jest dyskusja wokół Nowego Muzeum Historii Zagłady w Yad Vashem. Sprowokował ją artykuł Amosa Goldberga z Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, krytykujący założenia narracyjne ekspozycji. Z polemiką wobec też Goldberga wystąpili wspólnie: Dan Michman – kierownik Międzynarodowego Instytutu Badań nad Zagładą Yad Vashem, Avner Shalev – prezes Zarządu Yad Vashem i główny kurator Muzeum Historii Zagłady, oraz David Silberklang – starszy historyk w Międzynarodowym Instytucie Badań nad Zagładą Yad Vashem. Głos w tej sprawie zabrał również jeden z najwy-

bitniejszych historyków Zagłady prof. Yehuda Bauer z Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Doborowa stawka polemistów, temperatura dyskusji oraz waga podejmowanych problemów sprawiają, że lektura tego bloku tematycznego jest prawdziwie pasjonująca. Choć polemiści spierają się ze sobą gorąco i czasami nie kryją emocji, wszystkim jednak chodzi o sprawy fundamentalne: czym była w istocie zagłada Żydów i jak można o niej opowiadać dziś, w kontekście ludobójstwa przed drugą wojną światową i po niej, wobec wyzwań nowych dyskursów badawczych współczesnej humanistyki.

W naszym stałym cyklu poświęconym historykom Aleksandra Bańkowska, wykorzystując różnorodny materiał archiwalny, prezentuje sylwetkę i dorobek Tatiany Brustin-Berenstein, jednej z pionierek badań dotyczących eksterminacji Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, związanej z Centralną Żydowską Komisją Historyczną i Żydowskim Instytutem Historycznym.

W dziale recenzji czytelnik znajdzie omówienia ważnych książek poświęconych interesującej nas tematyce. Wiele miejsca poświęciliśmy głośnej pracy Timothy'ego Syndera *Skrwawione ziemie*, o której piszą wybitni historycy: Omer Bartov i Andrzej Żbikowski.

Nie mogło się też obejść bez nawiązań do dyskusji wokół przykuwającego przez wiele tygodni uwagę mediów eseju Jana Tomasza Grossa *Złote żniwa*. Publikujemy zapis rozmowy redakcyjnej z autorem, a także, w dziale „Curiosa”, dającą do myślenia analizę zawartości publikacji przygotowanej z zamiarem dania mu przykładowego odporu (*Złote serca*).